

PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA
ČOŽE JE ČLOVEK?
Ž 8, 5

SPRIEVODCA
BIBLICKOU ANTROPOLÓGIU

PREDHOVOR

„Nie je nič naozaj ľudské, čo by nenašlo ozvenu v srdciach Kristových učeníkov.“ Takto sa vyjadruje pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes* (§ 1), čím vyjadruje hermeneutický princíp svojich vyhlásení vychádzajúc z dejín ľudstva za pomoci svetla tajomstva Božieho kráľovstva. Toto úsilie sa javí ako základ poslania Cirkvi v súčasnom svete, v ktorom sa objavili nové potreby, nové problémy, nové výzvy. Už na konci Druhého vatikánskeho koncilu v roku 1965 sa skonštatovalo, že dnešná spoločnosť podlieha hlbokým zmenám, najmä v oblasti vedy a technológií, ale aj v oblasti medziludských vzťahov, ktoré priniesli „skutočnú sociálnu a kultúrnu premenu, ktorá sa odráža v náboženskom živote“ (*Gaudium et spes*, § 4). Na jednej strane vznikla nerovnováha a rozpor medzi konaním a normatívnym myslením, medzi praktickým výkonom a morálnym svedomím, medzi postupujúcou špecializáciou a univerzálnym pohľadom na skutočnosť; a okrem neočakávaných konfliktov medzi generáciami sa objavil aj odlišný vzťah medzi mužom a ženou, s pohľadom na sexualitu, ktorý nie je v súlade s tradíciami, ktoré sa považovali za povinné a zaužívané. Na druhej strane sa presadilo čoraz výraznejšie úsilie o život plne zodpovedajúci prirodzenosti človeka za uznania rovnakej dôstojnosti každej osoby bez rozdielu rasy, pohlavia, ideologického zamerania; nadprirodzený rozmer sa niekedy javí zahalený v prospech čisto pozemských nádejí, a riešenia náboženskej povahy sa už nejavia ako relevantné pre pravdu človeka. „Pre tieto rôzne dôvody,“ hovorí *Gaudium et spes* (§ 10), „vzhľadom na súčasný vývoj sveta je čoraz viac tých, ktorí si kladú tie najzákladnejšie otázky alebo ich pociťujú s novou nástojčivosťou: Čože je vlastne človek?“

V posledných desaťročiach sa vyššie uvedená zmena ďalej zrýchľovala a otázky a správanie antropologického charakteru si vyžadovali, aby boli podrobené serióznemu rozlišovaniu. Túžbou Cirkvi – vernej prikázaniu svojho Pána – je dať sa do služby ľuďom a prinášať tú pravdu, ktorá privádza k skutočnému pokroku v súlade s Božím plánom. Práve poučená Božím zjavením, zaznamenaným vo Svätom písme, Cirkev naplňa svoje poslanie, keď do otázok a skúmania ľudí vnáša toto svetlo, ktoré pochádza z Bohom inšpirovaného Slova, a v srdciach všetkých pomáha spoznať dôstojnosť a povolanie človeka, stvoreného na Boží obraz (porov. *Gaudium et spes*, § 12).

V tejto línii treba vnímať iniciatívu pápeža Františka zveriť Pápežskej biblickej komisii úlohu pripraviť dokument o *biblickej antropológii* ako spoľahlivý základ pre rozvinutie filozofických a teologických disciplín so stále aktuálnym povedomím, že Sväté písmo predstavuje „najvyššie pravidlo viery“ (*Dei verbum*, § 21) a „dušu posvätej teológie“ (*Dei verbum*, § 24).

Dokument, ktorý predkladáme, predstavuje novinku, čo sa týka obsahu aj spôsobu prezentácie. Doteraz totiž nebola pripravená rozprava, ktorá by komplexným spôsobom vysvetľovala všetky hlavné body, ktoré vstupujú do definície toho, čo je človek v Starom a Novom zákone. Témy, poväčšine rozoberané izolovane, sú tu zosúladené do súvislého celku. Základom je originálny výkladový postup, ktorý za referenčný text zvolil počiatočné rozprávanie *Gn 2 – 3* (doplnené o ďalšie rozprávanie o prvopočiatkoch), pretože tieto biblické stránky považuje novozákonná literatúra a dogmatická tradícia Cirkvi za kľúčové. V týchto úvodných kapitolách posvätný autor exemplárnym spôsobom, aj keď len stručne, načrtáva to, čo konštituuje osobu človeka, a už od počiatku ju zasadzuje do dynamického procesu, v ktorom ľudské

stvorenie prijíma rozhodujúcu úlohu pre svoju vlastnú budúcnosť. Toto všetko je predstavené vo vzťahu k aktívnej a láskavej Božej prítomnosti, bez ktorej sa nedá pochopiť ani podstata človeka, ani zmysel jeho dejín.

Ako je uvedené v úvode dokumentu, každý z významných bodov ohlásených v počiatočnom rozprávaní je ďalej rozvinutý s odkazom na celú biblickú literatúru; rôzne tradície Starého zákona (v *Tóre*, v múdroslovných spisoch i v prorockých zbierkach) i tie v Novom zákone (v evanjeliách a v listoch apoštolov) prispievajú každá osobitným spôsobom k vytvoreniu komplexného obrazu postavy človeka, ktorý sa predstavuje ako tajomstvo, otvorené skúmaniu, a ako jeden z divov Božieho konania, ktorý podnecuje neprestajne chváliť Stvoriteľa (porov. Ž 8).

Zámerom tohto dokumentu je priviesť k vnímaniu krásy a tiež komplexnosti Božieho zjavenia týkajúceho sa človeka. Krása vedie k oceneniu Božieho diela a komplexnosť pozyva vyvinúť pokorné a nepretržité úsilie v oblasti výskumu, štúdia a odovzdávania. Učiteľom teologických fakúlt, ale aj katechétom a študentom posvätných predmetov sa týmto ponúka pomôcka, ktorá chce ukázať ucelený pohľad na Boží plán, ktorý sa začal samotným stvorením a postupne sa uskutočňuje až do svojho naplnenia v Kristovi, novom človeku, ktorý predstavuje „kľúč, stredobod a cieľ celých ľudských dejín“ (*Gaudium et spes*, § 10). Totiž „tajomstvo človeka sa stáva naozaj jasným iba v tajomstve vteleného Slova“ (*Gaudium et spes*, § 22) a toto sa predkladá ako bezpečný základ nádeje pre všetkých ľudí na ich ceste do kráľovstva spravodlivosti, lásky a pokoja, po ktorom každé srdce túži a očakáva ho.

kardinál Luis Ladaria, SJ

predseda Pápežskej biblickej komisie

30. septembra 2019, liturgická spomienka sv. Hieronyma

ÚVOD

1. Ludské dejiny sú poznačené nepretržitou snahou skúmať. Izraelský učenec hovoril: „Ja, Kazateľ, bol som kráľom nad Izraelom v Jeruzaleme. A svojou myslou som sa dal na to, že múdro preskúmam a vystopujem všetko, čo sa deje pod nebom. To trápne zamestnanie uložil Boh Adamovým synom, aby sa ním umárali“ (*Kaz 1, 12 – 13*). Túžba poznávať predstavuje nepochybne jednu z charakteristík ľudského bytia, poukazovali na ňu už antickí filozofi a oceňovali ju, keďže vďaka nej sa ľudské bytie stáva kreatívnym, užitočným a lepším. K aspektu námahy, ktorý zdôrazňuje Kazateľ, treba tiež pripojiť pozitívny prvok hľadania pravdy a dobra (porov. *Múd 7, 25 – 30*). Starobylé hebrejské príslovie určuje kráľovi ako symbolu mudrca úlohu zaiste náročnú, no zároveň významnú: „Je Božou slávou zatajovať veci, je slávou kráľov veci vyskúmať“ (*Prís 25, 2*). A Sirachovec zase vyzdvihuje usilovnú pracovitosť pisára, ktorý „skúma múdrosť všetkých predkov a zapodieva sa náukou prorokov [...], preskúmava tajnosti múdrych výrokov a zapodieva sa záhadami múdroslovných výpovedí [...], cestuje po krajinách cudzích národov, skusuje, čo je dobré a čo zlé u ľudí“ (*Sir 39, 1 – 5*). Učenec sa totiž usiluje pochopiť zmysel udalostí, ktoré niekedy nadobúdajú dramatický nádych, inokedy sú preniknuté nádejou; a v tajomnom procese dejín si kladie otázku, aké je miesto človeka, aký je jeho pôvod, jeho poslanie a jeho cieľ.

Čože je človek?

2. Človek skúma nebo, aby pochopil jeho tajomstvá a aby z toho vyvodil svoje predtuchy, kráča cestami sveta

s úmyslom objaviť prostriedky pre svoj život a divy, ktoré by mohol kontemplovať, skúma každú vec a neustále si kladie otázky. No pri tomto nepretržitom hľadaní zostáva vždy tá istá základná otázka: Čo je človek?

Odpovede boli rôzne, a tak bolo aj mnoho kníh, ktoré sa nám zachovali z dávnych období; nachádza sa v nich ovocie impozantného úsilia toľkých bádateľov sprostredkovať lúč pravdy. V rámci tohto literárneho dedičstva osobitne vyniká kniha, zostavená množstvom autorov, ktorá však pochádza z toho istého zdroja inšpirácie. Je to dielo, ktoré charakterizuje jedinečný súlad, a to aj napriek tomu, že vznikalo v priebehu viacerých storočí a reagovalo na rozličné prejavy stále nových kultúrnych hodnôt. *Sväté písmo* je kniha, ktorá má pre veriacich neporovnateľnú hodnotu pre svoju božskú múdrosť a pre svoju schopnosť vzbudiť v srdci človeka slobodný a láskyplný súhlas s plnou pravdou. Je to totiž kniha, ktorá vznikla z hlbavého úsilia múdrych ľudí, dosvedčuje zápas, utrpenia i veľké radosti, je to kniha, ktorá prýšti z plodnosti ľudského srdca, no ktorá má predovšetkým svoj prvotný zdroj v inšpirujúcom vnuknutí Boha. Sväté písmo ako celok je „proroctvom“, ktoré v žiarivej pravde všetkým zjavuje, čo je človek (porov. *Dei verbum*, § 21; *Gaudium et spes*, § 12).

Vo svojich tisícročných dejinách ľudstvo pokročilo vo vedeckom poznaní, postupne zdokonalilo svoje povedomie o „ľudských právach“, čo dosvedčuje rastúci rešpekt voči menšinám, bezbranným, chudobným a marginalizovaným ľuďom, bojuje za ochranu životného prostredia a historického dedičstva, predkladá stále vhodnejšie formy občianskeho spolužitia. No napriek pokroku, ktorý je zrejмый predovšetkým v technologickej oblasti, napriek neustálemu a podivuhodnému príchodu rôznych prospešných vplyvov ako kvasu celej spoločnosti, je

každému pozornému pozorovateľovi zrejmé, že súčasná spoločnosť prechádza obdobím duchovnej krízy. Venovala sa tomu už konštitúcia *Gaudium et spes* (§ 4 – 10), keď vyjadrila ťažkosti a otázky, ktoré treba podrobiť svetlu Božieho slova.

3. Vo veľmi známom texte *Listu Rimanom*, ktorý hovorí o bezbožnosti a nepravosti ľudí, vidí sv. Pavol koreň morálneho úpadku v prevrátení vzťahu k Bohu, kvôli ktorému sa namiesto náklonnosti k pravému Pánovi pozornosť zameriava na skutočnosti úbohé a klamlivé: „Hovorili, že sú múdri, a stali sa hlupákmi. Slávu nesmrteľného Boha zamenili za podoby zobrazujúce smrteľného človeka, vtáky, štvornožce a plazy“ (*Rim 1, 22 – 23*). Kľanenie sa svetským skutočnostiam v dnešných dňoch nenadobúda formu kultickej modloslužby; no tým sa nevylučuje, že opustenie pravého Boha – čo sa dokonca predstavuje ako oslobodenie a čím sa človek hrdí – napokon spôsobuje, že sa človek podrobuje princípom a direktívam lži a nepravosti (porov. *Rim 1, 25*). Chýbajúci rešpekt voči Bohu totiž podľa sv. Pavla vedie k zmätku vo vnímaní zmyslu sexuality ľudského tela a k vzplanutiu škodlivých vášní (porov. *Rim 1, 24. 26 – 27*); a tak je celá spoločnosť preniknutá neporiadkom, násilím, odporom a bezcitnosťou (porov. *Rim 1, 28 – 31*). Tieto bolestné a dramatické skutočnosti charakterizujú aj náš svet, v ktorom sa spochybňuje antropologická hodnota pohlavnej rozdielnosti, zaznamenáva sa krehkosť manželských vzťahov a šírenie domáceho násillia; vo všeobecnosti treba skonštatovať prítomnosť egoizmu a svojvôle, ktoré spôsobujú kruté vojny, ale aj rozvrat planéty s rôznymi neblahými formami chudoby a sociálneho vylúčenia.

Svätý Pavol zakončuje svoju kritiku slovami, že „tí, čo robia také veci... nielenže to sami robia, ale aj schvaľujú,

keď to robia iní“ (*Rim 1, 32*). Túžba po dobre, ktorá má viesť každého zodpovedného človeka, teda pobáda „hovoriť“, aby sa vyjavila tá „pravda“, ktorej sa „nepravosťou prekáža“ (*Rim 1, 18*) a vychádzajúc zo slov, ktoré pochádzajú od samotného Boha, takpovediac nanovo objaviť, čo je človek vo svojej dôstojnosti a vo svojom poslaní.

Katolícka cirkev vynaložila a vynakladá veľa energie na pomoc ľuďom dobrej vôle, aby prejavili pravú náklonnosť k dobru. Pápež František v tejto línii podnietil Pápežskú biblickú komisiu, aby pripravila dokument, ktorého témou by bola „biblická antropológia“. Cirkev vždy svoje poslanstvo opiera o Sväté písmo (porov. *Dei verbum*, § 24), no doposiaľ sa neobjavil oficiálny dokument, ktorý by ponúkol celkový pohľad na otázku, čo je človek podľa Svätého písma. Táto zverená, zaiste dôležitá úloha vyžadovala aj starostlivo uvážiť spôsob, akým vysvetliť to, čo Sväté písmo k téme antropológie uvádza.

Sprievodca biblickou antropológiou

4. Tento dokument sa chce stať verným výkladom celého Svätého písma ohľadom témy antropológie. Je teda nutné, aby sa zadefinovali smerodajné princípy, ktoré viedli k jeho vypracovaniu, ale rovnako treba súhrnným spôsobom predstaviť členenie tohto pojednania, aby sa tak uľahčilo jeho čítanie.

Niektoré hermeneutické princípy

Syntéza toho, čo Sväté písmo uvádza na tému antropológie, vyžaduje, aby sa brali do úvahy niektoré základné hermeneutické princípy. K správnosti metodologického postupu treba pripojiť aj patričnú úctu k osobitnému charakteru študovaného (posvätného) textu.

Poslušnosť Božiemu slovu

5. Sväté písmo je Božím slovom, je proroctvom, ktoré treba počúvať a ktorému treba prejať poslušnosť a úctu. Z toho vyplýva, že sa nemá „pridať“ ani „ubrať“ nič z toho, čo bolo zjavené (porov. *Dt 4, 2; 13, 1; Jer 26, 2; Zjv 22, 18 – 19*), a že posvätný text sa má vysvetľovať v tom istom Duchu, v ktorom bolo napísané (porov. *Dei verbum*, § 12).

Výklad je – alebo ešte lepšie – má byť úkonom poslušnosti. Teda poslušnosť voči tomu, čo Pôvodca chcel vyjadriť, vyžaduje schopnosť rozlišovať medzi tým, čo je v biblickom texte podstatnou súčasťou Zjavenia, a tým, čo je, naopak, iba *dobovo podmieneným* vyjadrením, vyplývajúcim z mentality a zvyklostí určitého dejinného obdobia. Je pomerne jednoduché chápať, že rituálne predpisy už z dôvodu svojej symbolickej povahy podstupujú rôzne obmeny už aj v rámci samotnej biblickej tradície, a treba preto pochopiť, čo sa chcelo nimi naznačiť, nie brať ich v ich doslovnosti; to isté sa dá povedať vo vzťahu k právnym ustanoveniam, osobitne v oblasti trestného práva, ktoré v priebehu storočí až po súčasnosť podstúpilo viaceré úpravy. Nový zákon vnáša jednoznačne do tejto tematiky inovatívny prístup a pre kresťanov predstavuje normatívny referenčný bod. Náročnejšie je rozlišovanie týkajúce sa koncepcií antropologickej povahy, ktoré sa nezhodujú s tým, čo vedecké disciplíny postupne objavili a teoretizovali. Je preto dôležité pozorne načúvať, čo hodlá biblický text podporiť dejinne a kultúrne podmienenými vyjadreniami, v ktorých sú zakorenené jeho tvrdenia. V tomto náročnom interpretatívnom procese nás prirodzene vedie Duch Svätý, ktorý pôsobí skrze evanjeliovú a apoštolskú tradíciu, cez *sensus fidei* Cirkvi a spoľahlivú múdrosť teológov verných zneniu biblického textu.

OBSAH

PREDHOVOR.....	5
ÚVOD	9
Čože je človek?	9
Sprievodca biblickou antropológiou.....	12
Niektoré hermeneutické princípy.....	12
Poslušnosť Božiemu slovu	13
Celok Písma	15
Človek vo vzťahu	18
Človek v dejinách.....	19
Základná orientácia pre čítanie dokumentu	20
Duch dokumentu	22
 Prvá kapitola	
ĽUDSKÁ BYTOSŤ STVORENÁ BOHOM.....	24
<i>Gn 2, 4 – 7</i>	25
 1. ĽUDSKÁ BYTOSŤ UTVORENÁ ZO ZEME	31
Skúsenosť ľudskej pomínutelnosti	31
Izraelský ľud na púšti.....	37
Modlitba smrteľného človeka.....	39
Boh dáva spoznať cestu života.....	42
Proti hlúpej ľudskej pýche.....	42
Prísľub života.....	44
Pomoc Ježiša z Nazaretu tvárou v tvár ľudskej slabosti.....	45
Pavlova chvála slabosti a nádej na vzkriesenie.....	50
Chváliť sa slabosťou.....	51
Nádej na vzkriesenie tela.....	52

2. BOŽÍ DYCH V ČLOVEKU.....	54
Človek ako obraz živého Boha (porov. Gn 1, 26 – 27)	54
Človek ako pastier živých tvorov	56
Človek povolaný na splodenie života.....	58
Človek ako Božie dieťa.....	59
Človek ako zodpovedný za život.....	59
Človek môže/musí byť „ako Boh“ pri uskutočňovaní spravodlivosti	62
Múdrosť, sprostredkovateľka života a zvrchovanosti	64
Boží človek.....	66
Kráľ podľa Božieho srdca	66
Proroci, Boží muži	67
Meditácia v modlitbe o človeku „korunovanom slávou a ctou“	69
Ježiš Nazaretský, pravý človek, obraz Boha.....	71
Kresťan, obraz Boha.....	75
Záver.....	76
 Druhá kapitola	
ČLOVEK V ZÁHRADE.....	78
Gn 2, 8 – 20.....	79
 1. JEDLO PRE ČLOVEKA.....	84
Jedlo ako Boží dar.....	87
Zvoliť si správny pokrm.....	92
Túžba po živote: od pozemského jedla po duchovný pokrm.....	95
Chvála s vďačnosťou	95
Prosba o duchovný pokrm.....	96
Proroci vyzývajú deliť sa a ohlasujú eschatologickú hostinu.....	98

Prorocké rozprávanie.....	98
Slová prorokov.....	100
Chlieb, ktorý daroval Kristus.....	103
Každodenný chlieb.....	103
Pokrm v náboženských obradoch.....	105
Duchovný pokrm.....	107
Jedlo v živote kresťanských spoločenstiev.....	108
V núdzi	109
Spoločné stolovanie.....	110
 2. POVINNOSŤ PRACOVAŤ ZVERENÁ ČLOVEKU	112
Práca a jej zákony.....	119
Problémy súvisiace s prácou.....	119
Pracovná legislatíva.....	122
(1) Príkaz soboty.....	122
(2) Zákony chrániace zamestnancov	126
(3) Právne predpisy týkajúce sa správy verejných vecí	127
(4) „Služba“ určená Bohu	128
Práca a modlitba.....	128
Nevyhnutnosť a obmedzenia ľudskej práce	130
Ľudská práca a Božie „konanie“	135
Konanie ľudí	136
Konanie Boha.....	139
Práca, služba, úrad.....	141
Apoštolské dielo svätého Pavla.....	144
 3. ZVIERATÁ V SLUŽBE ČLOVEKU.....	146
Pomoc pre život	147
Pomoc stať sa múdrymi.....	150
Zvieratá učia	151
Tajomstvo života, ktoré dosvedčuje svet zvierat	152

Zvieratá ako znamenie Božieho konania.....	154
Pomoc pri starovekom kulte	156
Záver	159

Tretia kapitola

ĽUDSKÁ RODINA	160
Gn 2, 21 – 25	162

1. LÁSKA MEDZI MUŽOM A ŽENOU	170
Pieseň lásky	170
Krása.....	171
Vzájomné hľadanie a túžba po spoločenstve.....	173
Jedinečný vzťah	174
Krehká láska, ktorú treba chrániť.....	175
Slávnosť.....	176
Pieseň lásky sa stáva modlitbou	177
Ocenenie múdrych a ich varovania.....	178
Manželský zväzok v dejinách ľudstva:	
problémy, príkazy, priestupky	184
A) Problematické prvky	185
Polygamia.....	186
„Zmiešané“ manželstvá.....	188
Rozvod.....	190
B) Prípady prečinov.....	198
Incest.....	198
Cudzoložstvo.....	201
Prostitúcia.....	202
Homosexualita.....	204
Manželský vzťah v prorockej perspektíve.....	215
Ježišov príklad a náuka	218
Ježiš a ženy	218
Celibát pre Božie kráľovstvo	220
Náuka svätého Pavla.....	222

O manželstve.....	222
O celibáte.....	227

2. LÁSKA MEDZI RODIČMI A DEŤMI.....	230
Povinnosti rodičov a detí podľa zákona.....	238
Legislatíva týkajúca sa rodičov	239
Legislatíva pre deti.....	242
Náuka izraelských učencov	245
Hlas prorokov.....	250
Ježišov príklad a učenie	253
Pastoračné usmernenia apoštolskej tradície.....	256

3. BRATSKÁ LÁSKA.....	264
Dejiny národov.....	271
Imperializmus a Božie kráľovstvo.....	272
Izrael ako bratský národ.....	274
Ľud solidarity.....	276
Ľud vo vojne	280
Učenie mudrcov.....	289
Bratstvo i nepriateľstvo v modlitbe žalmov	291
Posolstvo prorokov	296
Ježiš a jeho „bratia“	297
Bratské spoločenstvo kresťanov	300
Záver.....	305

Štvrtá kapitola

ĽUDSKÁ BYTOSŤ V DEJINÁCH	307

1. ČLOVEK POD ZÁKONOM	310
Gn 2, 16 – 17.....	312
Boží príkaz na počiatku dejín izraelského ľudu	316
Zmluva a zákon	317
Posvätné rozprávanie a zákon	318

Dar zákona.....	318
Zákon v múdroslovných tradíciách.....	325
Pánove príkazy ako predmet modlitby.....	329
Proroci ako ohlasovatelia a interpreti Tóry.....	333
Ježiš a Božie prikázania.....	337
Pavol a zákon.....	339
2. POSLUŠNOSŤ A PREVINENIE.....	344
<i>Gn</i> 3, 1 – 7.....	345
Previnenie a poslušnosť v ľudských dejinách.....	352
Šírenie zla.....	353
Prítomnosť „spravodlivého“.....	354
V dejinách Izraela.....	356
Príspevok múdroslovných tradícií.....	357
Pokúšenie a/alebo skúška.....	357
Nespravodliví.....	359
Niet nikoho, kto by bol spravodlivý pred Bohom.....	361
Prísny pohľad prorokov.....	362
Úplná nevernosť.....	364
Týka sa to všetkých.....	365
Prijatie Božieho posolstva v modlitbe.....	366
Ježiš – Spravodlivý, ktorý prináša spásu.....	367
Nutnosť obrátenia.....	367
Prekonať pokúšenie.....	368
Víťazstvo nad satanom.....	370
Ospravedlnenie uskutočnené Kristom.....	371
Všetci sú hriešnici.....	371
Kristus ospravedľňuje.....	372
3. BOŽÍ VSTUP DO ŽIVOTA HRIEŠNIKOV.....	373
<i>Gn</i> 3, 8 – 24.....	374
Svedectvo Zákona a Prorokov.....	383
Cyklické dianie.....	392

Pokrok dejín a ich završenie.....	395
Dejiny, ako ich videli izraelskí učenci.....	397
Spásonosná cesta v modlitbe.....	400
Príchod milosrdenstva v osobe Ježiša.....	401
Kristus zjavuje Otcovo milosrdenstvo.....	402
Všeobecná spása.....	405
Záver.....	408
ZÁVER.....	410